

Kraków, 01.07.2025 r.

dr hab. Joanna M. Łukasik, prof. URK

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Michała Pierzchały

Transmisja wartości w rodzinie

przygotowanej pod kierunkiem naukowym

dr hab. Norberta G. Pikuly, prof. UKEN

Wprowadzenie

W literaturze podejmującej zagadnienia aksjologii możemy przeczytać, że fundamentem systemów oraz zacnych ludzi są mocne fundamenty w postaci wartości. Bowiern od tego, jakie wartości uznane zostaną za ów fundament, zależy to jakie będzie społeczeństwo, instytucje, jakość życia społecznego, ale także relacje międzyludzkie, szczególnie zaś relacje w rodzinie. W dyskurs nad kondycją moralną człowieka w perspektywie wartości, jakie decydują o człowieczeństwie wpisuje się praca doktorska pt. *Transmisja wartości w rodzinie* napisana przez mgr Michała Pierzchałę. Zagadnienie przez niego podjęte jest współcześnie w pedagogice sporadycznie eksplorowane. Ostatnie znaczące badania nad tym obszarem badawczym podjął w latach 90. Prof. Mirosław J. Szymański. Od badań upłynęło ponad 30 lat, zatem już sam fakt podjęcia tak ważnego z perspektywy wychowania do wartości zagadnienia, jest podstawą do uznania wartości pracy Doktoranta. Wartością jest zatem przedmiot badań *wartości*, jak i ulokowanie miejsca badań – czyli *rodzina*, a nie jak w większości dostępnych badań – instytucja szkoły. Podjęcie zatem zagadnienia *transmisji wartości w rodzinie* wypełnia zarówno lukę badawczą, jak i pokazuje odwagę Doktoranta w podejmowaniu zagadnień niełatwych (wnikanie w relacje, więzi i procesy zachodzące w rodzinie), szczególnie trudnych w społecznym dyskursie, mianowicie dyskursie nad kondycją aksjologiczną współczesnej rodziny. Bowiern, mimo, iż sama rodzina w pracach empirycznych (socjologicznych,

pedagogicznych, psychologicznych, teologicznych, kulturowych i in.) stanowi obszar częstych eksploracji, to w przedstawionym układzie tematycznym jest nieobecna. Stąd wynika, że w zakresie badań nad rodziną współczesną wciąż istnieje potrzeba podejmowania prób poszukiwania odpowiedzi nad kondycją współczesnej rodziny, uwikłanej w dynamikę zmian wynikających z rozwoju i postępu cywilizacji, techniki, kultury a oddalającej się od istoty rodziny, jaką są więzi, relacje budowane na podstawowych wartościach ogólnoludzkich. Zatem już we wstępie pragnę docenić problematykę badań podjętych w pracy, bowiem unaoczniają one nowe wyzwania zarówno dla współczesnych rodziców, jak i specjalistów: pedagogów czy psychologów (konsekwencje emocjonalne, duchowe, fizyczne i in. wynikające z braku wartości, życia bez wartości, bez punktu odniesienia dla doświadczanego sensu życia). Obserwowane narastające tendencje indywidualizacji ludzkiego życia, jakie zaszły na skutek licznych zmian politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, czy technologicznych doprowadziły do zmian zarówno w specyfice rozumienia i budowania relacji w rodzinie, jak i w samej strukturze rodzin. To zaś ma swoje przełożenie na wychowanie w rodzinie, układ relacji i zależności pomiędzy poszczególnymi osobami, jak i postrzeganie ich ważności, obecności, psycho-emocjonalnego i społecznego znaczenia rodzinnych wzajemności. Socjologowie, jak np. Giddens (2008), zauważają, że zmiany w relacjach pomiędzy członkami rodziny są również efektem nieograniczonego dostępu do mediów elektronicznych, Internetu, a także spędzanej za ich pośrednictwem rzeczywistości - wręcz nieograniczonej ilości czasu przez osoby w różnym wieku, szczególnie zaś młode. To w znacznej mierze przyczyniło się do tego, że zmienił się sens i znaczenie życia społecznego i rodzinnego, zmieniła się również jakość i bliskość spotkań *face to face* zastąpiona kontaktami szybkimi, być może częstszymi i błyskawicznymi, ale równocześnie płytkimi, bez zaangażowania emocjonalnego, bez możliwości budowania więzi i prawdziwych relacji opartych na wartościach, bez znaczenia dla rozwoju cech osobowych człowieka. Zatem współczesny człowiek, a przede wszystkim dzieci i młodzież, coraz mniej rozmawiają z rówieśnikami, ale i innymi dorosłymi (w tym z rodzicami, czy dziadkami - ci ostatni coraz częściej stają się osobami obcymi, mało znaczącymi w procesie wychowania w rodzinie) w bezpośrednim kontakcie, zaś komunikowanie z udziałem nowoczesnych technologii wypiera ten typ kontaktu. To utrudnia wytwarzanie prawdziwych więzi i relacji osobowych, zaś w przypadku rodziny, zniekształca proces komunikacji rodzice-dzieci-dziadkowie, jak i zubaża proces wychowania, przekazywania wartości, tradycji, rodzinnych rytuałów.

Dlatego też podjęcie tak ważnego zagadnienia jest moim zdaniem szczególnie istotne w czasach, kiedy zanik relacji i więzi w rodzinie na skutek zachodzących zmian i przeobrażeń

społecznych, stanowi coraz bardziej zagrożenie dla istoty i funkcji rodziny (np. wspierającej, edukacyjnej, miłości i in.), a także zagrożenie dla życia wartościowego - opartego na wartościach - lokowanego coraz częściej już poza rodziną pochodzenia. Zanik relacji w rodzinie i więzi pomiędzy członkami, może w skrajnej postaci doprowadzić do zagubienia młodych osób we współczesnym świecie i niemoc wobec codziennych wyzwań, aktywności czy świata wartości. A to właśnie wartości są istotą, „tworzywem wewnętrznego życia, światłem najgłębszych potrzeb, odniesień, dążeń i pragnień” (Popielski 1996, s. 59) człowieka, a także wyznacznikiem, kluczowym kryterium podejmowania wszelkich decyzji, ponieważ żadnej nie można podjąć bez odnoszenia się do wartości. Powyższe ujęcie pozwala na przejście z poziomu idei do operatywnego działania, zgodnie z przyjętymi normami, zasadami oraz postawą zaangażowania, osobistych oczekiwań człowieka, a także motywacją i nastawieniem do działania w przestrzeni życia społecznego.

Wobec powyższego należy docenić wartość dysertacji, a tu przede wszystkim zaangażowanie i czujność naukowo-badawczą na nowe zjawiska promotora, dr hab. Norberta G. Pikuły prof. UKEN, jak i Doktoranta, który rozwinął zagadnienie badawcze, poszerzając dotychczasowe pola wiedzy, marginalnie podejmowane w takim zakresie we współczesnym dyskursie pedagogów, socjologów czy psychologów. Fakt podjęcia opracowania teoretyczno-empirycznego wyróżnionych w tytule kategorii potwierdza, że oceniana dysertacja wpisuje się w potrzeby współczesnych obszarów nauk społecznych, a przede wszystkim pedagogiki.

Formalna struktura pracy

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska liczy 249 stron i składa się ze wstępu, pięciu głównych rozdziałów, zakończenia, a także wykazu bibliograficznego, spisu wykresów i tabel, aneksów.

Rozprawa ma spójną i logiczną strukturę, widoczną w pięciu rozdziałach (I-II - rozdziały teoretyczne, III - rozdział metodologiczny, IV-V rozdziały empiryczne, zawierające analizę i interpretację oraz dyskusję wyników badań) oraz przyporządkowanych im podrozdziałach o zróżnicowanej, integralnej i dobrze uzasadnionej problematyce, co jest mocną stroną pracy. Formułowane przez Doktoranta uzasadnienia widoczne są na każdym etapie pisania pracy, jak i w poszczególnych rozdziałach. Uzasadnienia i argumentacja potwierdzająca wybór założeń teoretycznych czy metodologicznych są prawidłowo formułowane i odnoszą się do problematyki pracy, przyjętych celów oraz założeń

konceptyjnych. W poszczególnych rozdziałach Doktorant omawia wyodrębnione kategorie (rodzina, transmisja, wartości), opisując je w ujęciu interdyscyplinarnym (pedagogicznym, socjologicznym, psychologicznym, aksjologicznym), co wzmacnia wartość merytoryczną pracy. To oznacza, że kluczowe kategorie pojęciowe wyprowadza z dużym rozeznanem i pogłębioną wiedzą z przyjętego myślenia teoretycznego ulokowanego w różnych dyscyplinach nauk społecznych. Całość rozprawy domknięta jest *Zakończeniem* zawierającym wnioski i postulaty dla dalszych eksploracji w naukach społecznych oraz dla praktyki pedagogicznej (wychowanie „do wartości” i „ku wartościom”)

Należy podkreślić, że na każdym etapie konstruowania pracy widoczny jest wzrost naukowej dojrzałości Doktoranta zawarty w specyfice formułowania myśli, uzasadniania wyborów, prowadzonej dyskusji i formułowanych wnioskach. Doktorant na każdym etapie realizowanego projektu naukowo-badawczego udowadnia, że jest świadomy swoich wyborów, uzasadnień, przywoływanych, merytorycznych argumentów w dyskusji czy wnioskowaniu.

Ocena teoretycznej zawartości dysertacji

Doktorant pierwsze dwa rozdziały opracował zgodnie z wymaganiami dla projektów naukowo-badawczych, jako tło, wprowadzenie w teoretyczne konteksty myślenia i rozumienia kategorii: rodzina, wartości, transmisja wartości, wychowanie.

W pierwszym rozdziale *Rodzina jako podmiot transmisji wartości w dynamice zmian społecznych współczesnego świata* Doktorant zgodnie z naukowymi standardami koncentruje się na terminologicznym doprecyzowaniu pojęć: rodzina współczesna na tle przemian społeczno-cywilizacyjnych, rodzina jako środowisko wychowawcze oraz warunki skutecznego wychowania jakimi są w perspektywie wychowania do wartości: więzi i relacje w rodzinie. Szczególnie ważny dla naukowego wywodu i naukowej dojrzałości jest w tej części podrozdział 4. *Więzi i relacje w rodzinie jako wyznacznik budowania norm i zasad społecznego funkcjonowania oraz świata wartości dzieci i młodzieży*. Wynika to nie tylko z merytorycznego dyskursu nad poruszonymi treściami na bazie naukowej literatury (wybory źródeł są bardzo dobre, pozwalają na wielokontekstowe ujęcie i interdyscyplinarną interpretację istoty społeczno-emocjonalnej rodziny czyli więzi, relacji i wartości), ale również z tego, że treści z tego podrozdziału pozwalają na dobre ustawienie założeń metodologicznych realizowanego projektu badawczego. Zatem należy podkreślić, że przyjęte założenia teoretyczne mają znaczenie dla działań badawczych od sformułowania celu począwszy, a na analizie i

interpretacji zgromadzonego materiału badawczego skończywszy (dzięki temu w analizie unika błędu związanego z niezrozumieniem kontekstów społecznych, sytuacyjnych, moralnych, kulturowych).

W rozdziale tym Doktorant omówione kategorie przedstawia w sposób przemyślany, dojrzały, przyjmując styl narracji sprawozdawczo-krytycznej z dużą łatwością wyboru własnych stanowisk i uzasadnień. Podobny styl narracji przyjmuje też w drugim rozdziale teoretycznym *Wartości dzieci i młodzieży w kontekście procesu wychowania*. Z dużą naukową dojrzałością zakreśla problematykę wartości ze szczególnym opisem wartości, *Świata wartości współczesnych dzieci i młodzieży* (podrozdział 2.1) oraz znaczenia rodziny w procesie kształtowania wartości u dzieci i rodziny współczesnej w tych działaniach. W przypadku przygotowania pracy do druku podrozdział 2.2 dałabym jako pierwszy następnie po nim podrozdział w pracy doktorskiej 2.1, 2.3 i 2.4. To pozwoli na odczytanie treści od ogółu i nadrzędnej kategorii do szczegółu (i kontekstów rozwojowych, rodzinnych, społecznych i cywilizacyjnych). Ważnym z perspektywy pracy w dyscyplinie pedagogika jest również w tej części pracy podrozdział 2.4. *Modele i kierunki pracy wychowawczej w kształtowaniu wartości dzieci i młodzieży*. W odniesieniu do założeń teorii wychowania i aksjologii Doktorant aktualizuje modele do obserwowanych zmian, aby w konsekwencji w praktycznych aplikacjach mieć podstawy do ich wskazania.

Treści zamieszczone w drugim rozdziale - poza tym, że przekładają się na założenia projektu badawczego – są dowodem dużej świadomości psychologiczno-pedagogicznej, socjologicznej i aksjologicznej Autora. Bowiernie ujęcie wartości w kontekście ich transmisji w rodzinie zakorzenionej w nowym kontekście społeczno-kulturowym ma kluczowe znaczenie dla diagnozy sytuacji aksjologicznej współczesnej rodziny, jak i formułowania wskazań do wychowania „do” i „ku” wartościom, życiu wartościowemu. Zwrócenie uwagi na istotę rodziny w transmisji wartości ma szczególne znaczenie dla wprowadzania w świat życia wartościowego, do sensu życia oraz moralnej i duchowej jego wartości. Ujęcie to dodatkowo potwierdza wartość interdyscyplinarnych badań, a w niniejszej dysertacji świadomość i ogromną wiedzę doktoranta z różnych dyscyplin. Bez tej wiedzy nie byłoby możliwe opracowanie projektu badawczego, oraz przeprowadzenie analizy i interpretacji danych zgromadzonych w toku badań.

Sumując: Część teoretyczna dysertacji jest dowodem na ogromne odczytanie Doktoranta oraz łatwość porządkowania wiedzy zgodnie z przyjętymi ramami teoretycznymi. Osadzenie teoretyczne zawiera relację z niezwykle szerokiego wachlarza literatury skoncentrowanej wokół kluczowych zagadnień w kilku dyscyplin naukowych. Sposób zaprezentowania,

biegłość wiedzy i wysokie kompetencje merytoryczne pozwalają na wysoką ocenę pracy w tym zakresie.

Ocena projektu badań własnych

Badania Doktoranta były prowadzone w strategii mieszanej (ilościowo-jakościowej). W rozdziale metodologicznym – trzecim -pt. *Założenia metodologiczne badań własnych* omówił kroki postępowania badawczego wraz z ich uzasadnieniem. Uzasadnił wybór przyjętej orientacji badawczej. Poprawnie sformułował przedmiot badań (transmisja wartości w rodzinach studentów i studentek w wieku 19-26 lat) oraz cele badań. Jedynie moja propozycja drobnej modyfikacji dotyczy celu poznawczego: „Określenie hierarchii wartości badanych, z uwzględnieniem wpływu wychowawczego rodziny pochodzenia na ich kształtowanie” (s. 96), w którym zamiast „wpływ” użyłabym określenia „oddziaływania”. W moim odczuciu właśnie oddziaływania bada a nie wpływ, który wymagałby nieco innego ustawienia metodologicznego badań i innych narzędzi badawczych.

W dalszej części określił problemy badawcze oraz hipotezy wraz ze zmiennymi i wskaźnikami dla badań ilościowych oraz problemy badawcze dla badań jakościowych. W przypadku tych drugich są one nadmiernie rozbudowane (odpowiadają raczej pytaniom wywiadu) i nie udziela na nie odpowiedzi w części empirycznej we wnioskach/podsumowaniu. W przypadku przygotowywania pracy do druku proponuję redukcję pytań do jednego/dwóch i udzielenia w podsumowaniu odpowiedzi na nie.

Doktorant prawidłowo dobrał metody badawcze, technikę i narzędzie dla strategii ilościowej (metoda: sondaż, technika: ankieta, narzędzie: kwestionariusz bazujący na kwestionariuszu wartości Maxa Schelera SWS-60). Podobnie prawidłowo dobrał metodę badań jakościowych (IDI) wraz z dyspozycjami do wywiadu odpowiadającymi założonym celom, jakie dzięki IDI zamierzał zrealizować. Należy docenić również metodologiczną dbałość Doktoranta, który w tej części pracy wskazał, iż analizę statystyczną danych zgromadzonych w trakcie badania przeprowadził za pomocą programu IBM SPSS Statistics (s. 112).

W części metodologicznej projektu badawczego opisał również dobór badanych, a także organizację i przebieg badań (badania prowadzono w 2024 roku) oraz scharakteryzował osoby badane (uczestników badań ilościowych i jakościowych). W badaniach ilościowych wzięło udział 526 respondentów, z czego analizie poddano 513 ankiet (s. 113). „Badaniem jakościowym zostało objętych 16 osób studiujących w wieku 19-26 lat, którzy uczestniczyli we

wcześniejszych badaniach ilościowych. Zapytanie o udział w badaniu zostało skierowane do większej liczby studentów, ale z uwagi na czas trwania wywiadów i specyfikę badanej tematyki pozytywnie odpowiedziało 19 osób z czego wybrano 16. Podczas realizacji badań przestrzegano wszelkich zasad dotyczących ochrony danych osobowych oraz zapewnienia anonimowości respondentów, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa i etyką badawczą. Uczestnicy wyrazili świadomą zgodę na udział w badaniu oraz na rejestrację rozmów do celów analizy naukowej” (s. 113).

Materiał uzyskany w toku prowadzonych badań, opracowany statystycznie, pozwolił na udzielenie odpowiedzi na postawione pytania badawcze oraz zweryfikowanie postawionych hipotez. Okazało się, że religijność, region i wielkość miejsca zamieszkania rodziny pochodzenia miały istotny wpływ na preferencje wartości moralnych poznawczych czy religijnych młodzieży (odpowiednio średnie wyniki (4,69), (4,49) i (4,10)). Ponadto, wartości hedonistyczne, związane z dobrobytem i komfortem życia, osiągnęły dość wysoką średnią (4,05). Zdaniem Doktoranta „dążenie do coraz lepszej jakości życia i posiadania, wcale nie jest przeciwstawne czy odległe osobom dość zaangażowanym w rozwój naukowy i religijny”. Z przeprowadzonych badań wynika, że za szczególnie ważne w transmisji wartości w rodzinie respondenci uznali dawanie przykładu przez najbliższych członków rodziny (spójność norm, wartości i postaw, zachowań), a nie tylko przekaz ustny. Zaś jako kluczowe wartości wskazywali rodzinę, relacje z bliskimi i bycie dobrym człowiekiem.

Ponadto, jak wynika z przeprowadzonych badań, wartości moralne i religijne osiągnęły wyższe oceny w grupie kobiet niż w grupie mężczyzn. Uwzględniając kryterium pochodzenia okazało się, że studenci i studentki pochodzący z mniejszych miejscowości wyżej ocenili znaczenie wartości religijnych i moralnych, niż respondenci pochodzący z dużych miast. Warto odnotowania jest również to, że osoby studiujące, uczestniczące w praktykach religijnych przynajmniej raz w miesiącu przypisują wyższe znaczenie wartościom moralnym oraz religijnym w porównaniu do osób praktykujących rzadziej i preferujących wartości hedonistyczne. W tym zakresie w wywiadach respondenci uczestniczący w praktykach religijnych przynajmniej raz w miesiącu wskazywali, że bycie dobrym człowiekiem, nieszkodzenie innym, pomoc, udzielanie wsparcia i szacunek to kluczowe zasady ich postępowania. Osoby rzadziej praktykujące w większym stopniu skłaniały się ku wartościami humanistycznym, co przejawiało się w priorytetach dotyczących jakości życia, przyjemności i samorealizacji, podobne wyniki opracowań naukowych innych badaczy, również wskazywały takie wnioski.

Z przeprowadzonych przez Doktoranta badań wynika również, że rodzice, rodzeństwo

i dziadkowie mieli większy wpływ na transmisję wartości niż nauczyciele, osoby duchowne i osoby medialne. W wywiadach badani podkreślali, że wartości moralne, prawdy i religijne były przekazywane przede wszystkim przez rodziców i dziadków, a postawy wyniesione z domu miały dla nich kluczowe znaczenie w ich życiu. Z tego wynika, iż mimo, że współcześnie coraz częściej podnosi się kwestie relacji, wychowania, więzi w rodzinie, jako tych, które zanikają, to jednak, wciąż zasadniczą osią i miejscem transmisji wartości pozostaje rodzina, natomiast zmniejsza się oddziaływanie instytucji takich jak szkoła i jej podmioty (nauczyciele).

Wnioski wyprowadzone z badań są ważne nie tylko z perspektywy rozwoju różnych dyscyplin z zakresu nauk społecznych, ale również z perspektywy pracy wychowawczej, edukacyjnej, a nawet duszpasterskiej. Są cennym źródłem do podjęcia refleksji nad kondycją wychowawczą polskiej szkoły, która w coraz mniejszym stopniu oddziałuje na wybory dzieci i młodzieży, szczególnie te w odniesieniu do wartości ogólnoludzkich, czy do kształtowania orientacji na „życie wartościowe”.

Reasumując: projekt badawczy oceniam jako dojrzały. Krytyczna analiza i interpretacja wyników badań własnych pozwalają stwierdzić, iż przeprowadzone badania są na bardzo dobrym poziomie naukowym, zaś ich relacja i wnioski końcowe prowokują do kontynuacji badań, a także namysłu, zainicjowania oraz wdrożenia działań w zakresie wychowania do wartości dzieci i młodzieży w środowisku naturalnym (rodzina), jak i instytucjonalnym (szkoła, Kościół).

Konkluzje końcowe

Problematyka pracy doktorskiej mgr Michała Pierzchały ujęta w temacie *Transmisja wartości w rodzinie* uzupełnia coraz rzadziej podejmowany w pedagogice zakres badań ulokowany w teorii wychowania, pedagogice rodziny, aksjologii. Uzupełnienie to odnosi się zarówno do warstwy teoretycznej, jak i empiryczno-praktycznej. Dlatego też już sam fakt podjęcia naukowo-badawczego opracowania wyróżnionych w temacie pracy kategorii świadczy o tym, że przedstawiona do recenzji dysertacja jest wielowątkowym i interdyscyplinarnym projektem, który wpisuje się w najnowsze trendy badań, mających swoje konsekwencje teoretyczno-empiryczne (nowe obszary badań), jak i praktyczne (wskazania dla praktyki wychowawczej). To zaś oraz opisane w recenzji dokonania naukowo-badawcze uprawniają do je wyróżnienia.

Przedstawiona do oceny dysertacja ma walor poznawczy i edukacyjny. Potwierdza

bardzo dobrą umiejętność krytycznej analizy treści i prezentowania wiedzy zgodnie z przyjętymi ramami teoretycznymi i kategoriami poznawczymi. Treść pracy jest dowodem na bardzo duże odczytanie Doktoranta oraz umiejętność łączenia i prezentowania wiedzy z różnych naukowych dyscyplin, nadając im spójność: od merytorycznego uzasadnienia wyborów teorii i klasyfikacji, po przełożenie ich na język badań, prowadzonych analiz i naukowego dyskursu interpretacyjnego. Tym samym należy podkreślić, że główny projekt naukowo-badawczy został zrealizowany, co potwierdzają osiągnięte cele, zweryfikowane hipotezy, udzielone odpowiedzi na pytania badawcze oraz teoretyczno-empiryczne i praktyczne wnioski z badań. W pracy Doktorant porusza ważną, sporadycznie w dyskursie naukowym w obszarze przedmiotu badań problematykę. Praca jest bardzo dobrze osadzona w przyjętych przez Autora perspektywach teoretycznych oraz metodologicznych. Oceniane dokonania Doktoranta zaprezentowane w recenzowanej dysertacji potwierdzają jego wykraczające poza standard umiejętności w zakresie samodzielnego projektowania i prowadzenia badań naukowych. Tym samym potwierdzam, że praca spełnia wszystkie warunki stawiane rozprawom doktorskim zgodnie z Ustawą z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Wyrażając pozytywną opinię o wykonanej pracy, wnoszę o dopuszczenie Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego oraz o wyróżnienie ocenianej dysertacji.